

Adorjáni Zoltán

Tőkés István hermeneutikája*

Geréb Zsolt úgy jellemezte Tőkés Istvánt kilencvenedik születésnapja alkalmából, mint aki az „*Ige teológusa*, és pedig klasszikus értelemben”, ugyanis az exegézis mellett „szenvedélyesen kutatta” a reformáció történetét, kereste „a tiszta ige hirdetésének útját”, és „ihletett igehirdetői szolgálatot végzett” több mint hat évtizeden keresztül.¹ Ezt a „sokszínű tájékozódását” mintegy másfélszáz tanulmánya és az a tizennyolc könyve tanúsítja, amelyek közül kiemelkedik a bilingvis *A Második Helvét Hitvallás magyarázatának első és második javított kiadása*, *A bibliai hermeneutika története*, az *Új hermeneutika*, *A Filippibeliekhez intézett levél magya-*

---

* Barátsággal dr. Kállai Dezső tanártársamnak 65. születésnapja alkalmából.

¹ Geréb Zsolt: Baráti köszöntés Tőkés István 90. születésnapján. In: Adorjáni Zoltán (szerk.): *Emlékkönyv Tőkés István kilencvenedik születésnapjára*. Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet – Erdélyi és Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Kolozsvár 2006, 7–9. Ld. még: Geréb Zsolt: Baráti köszöntés Tőkés István 90. születésnapján. In: *Református Szemle* 99. (2006/5), (625–627), 625.

Tőkés István (Málnás, 1916. aug. 8.–Kolozsvár, 2016. jan. 15.) a Berliini Tudományegyetemen is tanult Tőkés József református lelkipásztor és Simon Emma tanítónő második gyermeke. Középiskolai tanulmányait a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégiumban végezte (1926–1933). A Kolozsvári Református Theológiai Fakultáson 1933–1937 között folytatott tanulmányai után 1938-ban Németországban és Svájcban képezte tovább magát a Gustav-Adolf-Werk ösztöndíjával: két félévet Kasselben töltött, majd a Tübingeni Egyetem teológiai Fakultásán hallgatta a 20. századi írásmagyarázók neves képviselőit. Hazatérése után Marosgombáson, Magyarszentbenedeken, Nagyszebenben és Fogarason szolgált segédlelkész-ként (1939. jan.–júl.). 1940 nyári szemeszterében Bázelen tanult. 1940 augusztusától 1941 decemberéig Vásárhelyi János (1888–1960) püspök titkára volt, 1942 januárjától pedig főiskolai missziói lelkész. Az 1944/45-ös tanévben helyettesi megbízással adta elő az újszövetségi tárgyakat a Theológiai Fakultáson Maksay Albert újszövetséges professzor helyett. 1945-ben az Erdélyi Református Egyházkerület előadótanácsosi állására kapott kinevezést, amelyet 33 évig töltött be. 1959-től 1973 volt a *Református Szemle* társszerkesztője, majd 1983-ig felelős szerkesztője. A kolozsvári protestáns teológia, amely 1959-től Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet névvel működött, már az 1960-as években kezdeményezte meghívását az újszövetségi katedrára, viszont az állami hatóságok megakadályozták meghívását. Végül 1973-tól lett a protestáns teológiai intézet újszövetséges professzora. Ezt a megbízását 1983 novemberéig tölthette be, amikor az állami hatalom nyomására nyugdíjba helyezték 67 éves korában. 1948-tól volt tagja a Romániai Református Egyház Zsinatának és az Állandó

rázata, *A Korinthusbeliekhez írt első levél magyarázata* és *A Korinthusbeliekhez írt második levél magyarázata* (1996).²

Ez az egyenes tartású, határozott és erős ember, akire fel kellett tekintenünk a tanítványok padjaiból, főhajtásra késztetett. Főhajtásra a Bibliát ihlető Szentlélek Isten előtt. Ugyanis exegézis-előadásait imádsággal kezdte. Sohasem fogott az Újszövetség adott szövegrészének magyarázatába úgy, hogy ne könyörgött volna a Lélek megvilágosításáért. Ezzel véste belénk azt, amit szóban már az első órán tanított, hogy a szükséges tudományos módszert meg kell előznie az írásmagyarázó nyitott és engedelmes alázatának. Ő komolyan vette és magáévá tette Luther hármaskérését, aki ezzel kezdett az exegézis munkájához: te taníts, te taníts, te taníts engem, Uram!, illetve Johann Albrecht Bengel írásmagyarázati szabályát: alkalmazkodj mindenestől a szöveghez, s a szöveget alkalmazd magadhoz. S akik többször hallottuk prédikálni őt, észrevehettük, hogy a textus felolvasása és az igehirdetési szolgálat előtt gyakran és következetesen énekelte és énekelte: Jövel, Szentlélek Úristen... Exegézis-előadásai életteljesek voltak. Azokat az újszövetségi szövegrészleteket magyarázta rendre, amelyekkel éppen foglalkozott, és amelyek elevenen lüktettek benne, s így ügyszeretettel végzett

---

Zsinati Tanácsnak. 1952-ben az egyházkerület generális direktorává, 1953-ban pedig a teológiai előljáróság és a teológiai magántanárképző bizottság tagjává is választották. 1946-tól 1973-ig volt az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsának tagja, 1974-től pedig egyházkerületi püspökhelyettes főjegyző. Nagy ívű és széles körű munkásságát a budapesti Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kara doctor honoris causa címmel ismerte el 1996-ban. 2002-ben Károli Gáspár-díjban, 2006-ban Pro Ecclesia-díjban, 2011-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikereszje, 2012-ben pedig a Magyar Érdemrend középkeresztje a csillaggal kitüntetésben részesült.

² *A Második Helvét Hitvallás magyarázata. Kommentár Bullinger Henrik művei alapján.* I–II. Romániai Református Egyház, Kolozsvár 1968. *A Második Helvét Hitvallás magyarázata Bullinger Henrik saját műveiből vett idézetek alapján, az ő tiszteletére, születésének ötszázadik évfordulója alkalmából.* 2 javított kiadás. Az erdélyi magyar nyelvű református eklézsiák kiadása, Nagyvárad 2006. *A bibliai hermeneutika története.* Kolozsvári Református Egyházkerület, Kolozsvár-Napoca 1985. *Új hermeneutika. Az 1950 utáni hermeneutikai irodalom áttekintése.* Hermeneutikai füzetek 18. Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest 1999. *A Filippibliekhez intézett levél magyarázata.* Kolozsvári Református Egyházkerület, Kolozsvár 1983. *A Korintusbeliekhez írt első levél magyarázata.* Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad 1995. *A Korintusbeliekhez írt második levél magyarázata.* Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 1996.

Tőkés István munkáinak teljesebb sorát ld. Adorjáni Zoltán – Papp György: Tőkés István megjelent munkái. In: Adorjáni Zoltán (szerk.): *i. m.* 655–671.

„fáradozásának”³ – ezzel jellemezte az írásmagyarázatot – friss gyümölcsseit adta elénk. Ezek később beépültek a filippibeliekhez és a korinthusiakhoz írt két levélhez készített kommentárjaiba.⁴

Jeles mesterek keze alatt

A Kolozsvári Református Theologiai Fakultáson, ahova 1933-ban iratkozott be, Kecskeméthy István (1864–1938) és Maksay Albert (1897–1971) biblikus professzorok keltették fel benne a bibliai nyelvek és az újszövetségi tudományok iránti érdeklődést.⁵ A kiváló képességű ifjú jeles mesterek keze alatt formálódott. Ószövetségi ismereteit Nagy András (1899–1974) alapozta meg, a gyakorlati teológiáit Imre Lajos (1888–1974) és Gönczy Lajos (1889–1986), a rendszeres teológiáit Tavasz Sándor (1888–1951), az egyháztörténetit pedig Nagy Géza (1887–1971). Az első lelkészképesítő vizsga letétele után Gönczy Lajos, a fakultás igazgatója külföldi tanulmányútra javasolta. A Tübingeni Egyetem teológiai fakultásán a 20. századi írásmagyarázók neves képviselőit, közöttük Gerhard Kittel professzort hallgatta, Bázelen pedig, ahova 1940 nyári szemeszterében jutott el, az ige teológiájának két kiemelkedő tanítóját, Karl Barthot és Oscar Cullmant hallgatta, akiknek biblikus és hitvallásos látása döntő hatást gyakorol az ifjú Tökés István teológiai fejlődésére.⁶

Geréb Zsolt ezt is mondta a 90 éves Tökés István köszöntése alkalmával:

„Legfontosabb feladatának a teológiai tudományok művelését tekintette. Az Ige és a teológiai tudomány vonzáskörében élt. A »csontjaiba rekesztett tűz« arra sarkallta, hogy kongeniálisan tolmácsolja a Szentírás élő üzenetét, az »itt és most« követelménye szerint. Ez a cél vezette teológiai magántanári és teológiai doktori értekezése elkészítésekor.”⁷

³ Ld. bővebben: Tökés István: *A bibliai hermeneutika története*, 226.

⁴ Adorjáni Zoltán: Bérc és rózsák. In: *Református Szemle* 109. (2016/1), (115–117) 115.

⁵ Geréb Zsolt: *Baráti köszöntés Tökés István 90. születésnapján*, 8.

⁶ Uo.

⁷ Uo. 9. Magántanári vizsgáját 1948 októberében tette le. Ld. *Új teológiai magántanárok* [Teológiai magántanári vizsgát tett Tökés István Kolozsvári Egyházkerületi tanácsos és Horváth István (professzor) szatmári vallástanár 1948. október hó folyamán]. In: *Református Szemle* 43. (1948/20), 630. *A bibliai hermeneutika története – tekintettel az Újtestamentomra – 1560–1750-ig* [kézirat] témájú doktori tézisét 1949-ben védte meg a kolozsvári Egyetemi Fokú Protestáns Teológiai Intézetben magna cum laude minősítéssel, és 1950. febr. 16-án vette át doktori

Ő pedig így reflektált ezekre a szavakra:

„[...] mindig bántott és most is bánt az, hogy az igehirdetésre azt mondják, hogy az »csak« prédikáció. [...] Az exegézissel sokféle vonatkozásban foglalkoztam, de biztos, hogy az exegézis csak egy olyan mellékes dolog volt abból a célból nézve, hogy a prédikációnak ezt a »csak« jellegét megszüntessük, s hogy új gondolkozás szülessék e téren, amely kiemeli az igehirdetést a maga »Hamupipőke« sorsából!”⁸

Tőkés István tehát úgy tekintett az általa oly fontosnak tartott és buzgón művelt teológiai tudományokra – az exegézisre is –, mint amelyek tulajdonképpen az egyház egyetlen feladatának ügyét, az igehirdetést szolgálják.⁹ Bár előadótanácsosi munkaköre miatt soha nem volt parókus lelkész, rendszeresen szolgált mindenütt, ahova csak meghívták,¹⁰ kivéve azt az időszakot, amikor állami nyomásra eltiltották az igehirdetéstől is, és ez jobban fájt neki, mint az, hogy nyugdíjaztatással fosztották meg professzori állásától.¹¹

---

oklevelét. Ld. –f.: „Doktorrá fogadom...” Doktoravatás Protestáns Egyetemi Fokú Főiskolánkon. In: *Református Szemle* 45. (1950/3), 69–73.

⁸ Tőkés István professzor beszéde. In: *Református Szemle* 99. (2006/5), (634–637), 636.

⁹ Vö. „A theologiai exegézis végző személynek, vagyis az exegétának szeretnie kell az írásmagyarázás ügyét. [...] Szeretni kell az evangélium, az örömméret, a prédikálás ügyét, amelynek szolgálja (ancillája) az exegézis. Nincs tehát egy önmagáért létező (l’art pour l’art) exegézis [...]” Tőkés István: *A bibliai hermeneutika története*, 225. „Ki van zárva az ún. öncélú theologiai tudományosság, az autonóm függetlenség.” Tőkés István: *Az exegézis elmélete és gyakorlata*. In: *Református Szemle* 58. (1965/1), (26–37) 29. „[...] minden exegézis *fundamentuma* a történetkritikai szövegismeret, s *erre kell ráépülnie* annak a magyarázatnak, amely a mindenkorai igehirdetés segítségét szolgálja.” Uo. 235. (Zárszó). Az írásmagyarázat ezen jellemzőjét „az egyházra nézés”-nek nevezi. Uo. 226.

¹⁰ A *Református Szemle*ben közölt számtalan prédikációja és igemagyarázata mellett a következő prédikációs kötetei jelentek meg: *Öt hallgassátok. Prédikációk az egyházi év alkalmaira*. Társszerzők László Dezső és Borbáth Dániel, Cluj-Napoca, Kolozsvári Református Egyházkerület, [Kolozsvár] 1975. *Az ajtó előtt állók és zörgetek. Igihirdetések az egyházi év minden alkalmára, a Szentírás valamennyi könyvéből vett textusok alapján*. Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad 1997. *Egyet kérek az Úrtól. Igihirdetések az egyházi év minden alkalmára, a Szentírás valamennyi könyvéből vett textus alapján*. Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Nagyvárad 2003. *IGE-hirdetés. Az egyházi és kalendáriumi év figyelembevételével írott prédikációk*. Erdélyi Református Egyházkerület – Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Kolozsvár 2011.

¹¹ Tőkés István professzor beszéde, 634.

Ami pedig a teológiai tudományosságot illeti, szintén a köszöntésekor mondta el, hogy soha nem tudott szabadulni Makkai Sándor (1890–1951) megállapításától:

„[...] a 16. és 17. században természetes volt, hogy a külföldiekkel olyan-
amilyen kapcsolatban álltunk, és mintegy egységes magatartást tanúsí-
tottunk; de a 18. századtól errefelé letértünk erről az eredeti útról. Csak
arra figyeltünk, hogy milyen külföldi tudósokra tudunk hivatkozni; nem
a Szentírás kötött, nem a magunk lábán álltunk, hanem az érvényesült,
hogy mit tudunk idézni, tanulni a külföldiektől.¹² [...] Nekünk a gyöke-
rekhez kell visszamennünk és a magunk lábán ott kell megállanunk.”¹³

Vissza a Szentíráshoz, vissza a gyökerekhez, vissza saját forrásainkhoz!
– fogalmazta meg a *Hazai írásmagyarításunk elmélete a reformáció korában* cí-
mű tanulmányában is,¹⁴ a *Hazai exegézisünk feladatai* című írásában pedig le
is fektette, hogy református viszonylatban mit kell tenniük a biblikusoknak

---

¹² Vö. Makkai Sándor: Az erdélyi református egyházi irodalom 1850-től napjainkig. In: *Az Út*, Cluj-Kolozsvár 1925, 5–6.: „[...] a theológiában és az egyházi életben következetesen *lebecsültük és elhanyagoltuk* azt, ami *magyar*, ami magyar örökség és kezdés volt, és mindig az idegent majmoltuk és portáltuk, a németet vagy az angolt, körülmények és divat szerint, közben sápkórosan sopánkodva a »sajnos, szegényes magyar teológiai tudomány és irodalom« felett. Henyén elfeledtük, hogy a szükségképpen külföldi hatásokra megindult magyar prot. és ref. egyházi irodalom XVI. és XVII. századbeli művelői a magyar psychén már átszűrtek annyi értékes tartalmat, amennyi az *önálló* továbbfejlesztésre és a *magunkénak* kiépítésére elégséges lett volna. De a baj az, hogy ezeknek műveit megette a penész, míg mi új és új s hozzánk mégis idejémtúltan érkező külföldi minták átültetésén fáradoztunk. Ezért szomorú, de természetes lészen a megszületendő magyar ref. egyh. irodalomtörténet kétségtelen első megállapítása, hogy egyházi irodalmunk főleg a német, azután az angol (és pedig nem a kálvinista) egyh. irodalom függvénye, s hogy legkevésbé éppen Kálvin irodalmi szelleme hatott reá, ami furcsa ellentétben fog állani azzal a közismert frázissal, hogy a kálvinizmus a magyar vallás. (És még csodálkozunk, hogy közönségünk az egyh. irodalommal szemben közönyös, s hogy egyházunk életét ez az irodalom oly kevéssé hatja át!)”

¹³ *Tőkés István professzor beszéde*, 636.

¹⁴ Tőkés István: *Hazai írásmagyarításunk elmélete a reformáció korában*. In: *Református Szemle* 66. (1973/1), (3–22) 5., 12., 13. „A Makkai által elmarasztalt »majmolás«, vagy a Kecskeméthy által csaknem túlzásba vitt tiltakozás a külföldieskedés ellen alapján véve azt vonja maga után, hogy a teológiai gondolkodásunkban és részletfeladataink ellátásában bízzuk rá magunkat annak a Szentléleknek vezetésére, aki a mi egyházunkban sem kevésbé jelenvaló, mint bárhol másutt a föld végső határáig.” Uo. 19.

az újszövetségi írásmagyarázat ügyének érdekében, hogy azután létrejöheszen a „hazai”, 21. századi kommentárirodalom:

„[...] előzetesen ismerni kell a múltat, és pedig kettős vonatkozásban. Egyfelől látni kell az exegézis szolgálatát egyetemes kitekintéssel mintegy világviszonylatban, s másfelől meg kell ismerni saját anyanyelvű exegézisünk elmúlt századait. Amíg ez a kettős felmérés nem történik meg, végeredményében gyökértelenül foglalkozunk az exegézis kérdéseivel, azaz nem táplálkozunk abból a talajból, amely biztosítéka lehet az időtálló, gyökeres megoldásnak.”¹⁵

Az első feladat „az egyetemes exegézistörténet kidolgozása” az apostoli kortól a jelenkorig, mert amíg nincs egy „standard”, parókiális könyvtári kézikönyv az anyaországban és a Kárpát-medence egész területén, „mindaddig a vérszegénység bélyegét hordozza magán a hazai exegézis”.¹⁶

Maga Tőkés István évtizedeken át kutatott és dolgozott az írásmagyarázat egyetemes történetén, s így készült el *A bibliai hermeneutika története*,¹⁷ amely idői korlátok miatt nem tartalmazta a legújabb kor áttekintését, de később az *Új hermeneutika* című munkájával pótolta ezt a hiányt, és közben elkészült *A Filippibeliekhez intézett levél magyarázata*, *A Korinthusbeliekhez írt első levél magyarázata* és a *Korinthusbeliekhez írt második levél magyarázata*.

A Kolozsvári Református Theologiai Fakultás biblikusainak hermeneutikája az 1930-as években

Az első világháború után szemléletváltás következett be az erdélyi református teológiai felfogásban, ugyanis a kolozsvári teológusok, illetve teológiai tanárok, akik a Ravasz László által elindított „hitvallásos, biblikus, építő irány”-ra álltak rá, ekkor fordultak fokozatosan a reformátori alapok felé, és 1925-től már mindannyian a Karl Barth nevéhez fűződő újreformátori teo-

---

¹⁵ Tőkés István.: Hazai exegézisünk feladatai. In: *Református Szemle* 100. (2007/1), (197–206) 206.

¹⁶ Uo.

¹⁷ A megjelenését megelőző kutatásból Tőkés István meg-megjelentetett egy-egy részeredményt. Például: Az írásmagyarázat kritériuma. In: *Református Szemle* 57. (1964/5–6), 291–297.; a már említett *Az exegézis elmélete és gyakorlata*; A szentíráskutatás formatörténeti módszere. In: *Református Szemle* 59. (1966/2), 70–82.; A bibliai hermeneutika-történet figyelmeztetései. In: *Református Szemle* 59. (1966/4), 227–239.; a szintén említett *Hazai írásmagyarázásunk elmélete a reformáció korában*; Bullinger mint írásmagyarázó. In: *Református Szemle* 69. (1976/5–6), 384–402.

lógia irányába tájékozódtak.¹⁸ A figyelmet Makkai Sándor fordította a Heidelbergi Kátéra és a II. Helvét Hitvallásra, az erdélyi egyházkerület pedig ki is adta a felfedezett Kátét 1920-ban. A 20. század elején Makkai Sándor volt az első, aki a kátét szervesen beépítette hittani rendszerébe.¹⁹ A teológiai irányzatok korrekcióját Tavaszi Sándor végezte el Karl Barth munkái alapján, és ő is érvényesítette a hitvallási szempontokat.²⁰ A dialektikus szemléletmód az exegétákat is állásfoglalásra készítette. Ezt tükrözi Maksay Albert *Az exegézis problémái* című tanulmánya, Mátyás Ernő *A dialektika teológia és az exegézis* című dolgozata, valamint Nagy András *A váltság gondolata az Ótestamentumban*²¹ című könyve.²²

Az erdélyi református exegetikai irodalmat mindenekelőtt a *sola Scriptura* elv jellemezte.²³ Ezt a tételt még a liberális korszak teológusai is elfogadták: „A mi hitünk és cselekedeteink zsinórmértéke a Biblia” – vallotta id. Bartók György (1845–1907) teológus, filozófus, a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem magántanára, az Erdélyrészi Református Egyházkerület püspöke (1899–1907) is.²⁴ Nagy András pedig így méltatta tanárelődjét, Kecskeméthy Istvánt:

„[...] míg a theologiai tudomány biblicitása a boncolgatásban élte ki magát, Kecskeméthy István meg nem lankadva mutogatta a *szárazságban* [értsd: liberalizmus], hogy a Szentírás nemcsak irodalmi anyag, hanem Isten ki-

---

¹⁸ Imre Lajos: *Önéletírás*. Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek 2. Sajtó alá rendezte Adorjáni Zoltán és Buzogány Dezső. A kolozsvári Református Teológiai Akadémia Protestáns Egyháztörténeti Tanszéke, Kolozsvár 1999, 207.

¹⁹ Fekete Károly ifj.: *Makkai Sándor gyakorlati teológiai munkássága*. Dissertationes Theologicae 3. Debreceni Református Kollégium, Debrecen 1997, 73–74.

²⁰ Juhász István: Barth hatása a romániai református egyház teológiájára. In: *Református Szemle* 59. (1966/5–6), (342–365) 343–346.

²¹ Maksay Albert: *Az exegézis problémái*. Dolgozatok a református teológiai tudomány köréből 5. Erdélyi Református Egyházkerület Kolozsvári Theol. Fakultása tanárai, Cluj-Kolozsvár 1931. Mátyás Ernő: *A dialektika teológia és az exegézis*. In: *Theológiai tanulmányok. Emlékkönyv dr. Kecskeméthy István teológiai professzor életének 70.-ik, teológiai tanári szolgálatának 40.-dik évfordulójára*. Erdélyi Református Egyházkerület Teológiai Fakultásának Tanári Kara, [Kolozsvár, 1935], 45–69. Nagy András: *A váltság gondolata az ótestamentumban*. Ifjú Erdély, Kolozsvár 1945.

²² Juhász István: *i. m.* 351–352.

²³ Geréb Zsolt: Hogyan tükröződnek a református hitvallások szempontjai a 20. századi erdélyi református exegetikai irodalomban. In: *Református Szemle* 94. (2001/1), (149–157) 153.

²⁴ Uo., ahol Geréb Zsolt id. Bartók György *Theológiai tudomány és a lelkipásztorképzés* című könyvére (Gombos Nyomda, Kolozsvár 1907, 10.) hivatkozik.

jelentésének hordozója, élő vizek forrása. Ennek a kellőképpen és nyilvánosan nem értékelt munkának eredményeképpen a mi theológiánk hamar gyógyulásnak indult. [...] Évek múltával mindenki abból a forrásból ivott, amelyekre ő mutatott.”²⁵

Maksay Albert *Az Újszövetség jelentése a mai keresztyénségre nézve* című székfoglaló beszédében így fogalmazta meg oktatói tevékenységének célkitűzését:

„[...] afelé a cél felé, amit az én programom maga elé tűz, a kiindulási pont és minden további lépés alapkelléke az Újszövetségben foglalt isteni kijelentés előtt való meghódolás. A cél, s ebben minden kálvinista theologusnak egyet kell értenie, Isten dicsősége. De mivel Isten dicsősége semmiképpen sem függ emberi tényezőktől, a hozzá vezető út sem lehet az írott ígének valamilyen fölényes emberi beállítás szerinti alkalmazása, hanem éppen ellenkezőleg: az ígének minden emberi módszer, ismeret, tudomány, tan és gyakorlat fölé helyezése és egyedül döntő tényezőül való elismerése.”²⁶

A sola Scriptura elv ezt is jelenti a protestáns teológusok számára:

„[...] nincs más hivatkozási alap a Szentírásnál, mivel az Isten beszédét tartalmazza. A teológiai tételek igazságát tehát csakis a kanonikusnak tekintett ó- és újszövetségi iratok döntenek el. Ugyancsak a Szentírás képezi azt a kritériumot, amelynek segítségével az írásmagyarázati művek helyességét meg lehet állapítani.”²⁷

Maksay Albert *Az exegézis problémái* című és különös figyelmet érdemlő dolgozatának már az elején kijelenti, hogy a reformátorokkal együtt vallja a *revelatio continua* elvét,²⁸ és a dialektika-teológia képviselőivel együtt hangsúlyozza:

²⁵ Nagy András: Dr. Kecskeméthy István. In: Gönczy Lajos. (szerk.): *A Református Theológiai Fakultás Értesítője az 1936–37. tanévről*. Ref. Theol. Fakultás, [Kolozsvár, 1937], (5–7) 7.

²⁶ Ld. Maksay Albert: *Az Újszövetség jelentése a mai keresztyénségre nézve*. In: Tavasz Sándor (szerk.): *Az Erdélyi Református Egyházkerület Theológiai Fakultásának Értesítője az 1927–28. tanévről*. Ref. Teol. Fakultás, Cluj-Kolozsvár 1928, (1–10) 2. Vö. Geréb Zsolt: *Hogyan tükröződnek a református hitvallások szempontjai*, 153. Ld. még Geréb Zsolt: Maksay Albert 1887–1971. In: Kozma Zsolt: (szerk.): *Akik jó bizonyosságot nyertek. A Kolozsvári Református Theológia tanárai 1895–1948*. [Kolozsvári Protestáns Teológia], Kolozsvár 1996, (369–382) 374.

²⁷ Geréb Zsolt: *Hogyan tükröződnek a református hitvallások szempontjai*, 153.

²⁸ Ld. még Maksay A.: *Az Újszövetség jelentése a mai keresztyénségre nézve*, 2.: „[...] nem elég csak a kijelentés finalitását meglátni, hanem meg kell érezni, hogy míg maga a kijelentés

„[...] az Ige kutatásánál az exegétának nem elég a technikai felkészültség és tudás birtokában lennie, hanem a Szentírás szavaiban megszólaló Szentléleknek kell engedelmeskednie”.²⁹

Kitért a *norma normans* kérdésére, és miután elveti a római katolikus, humanista és liberális álláspontokat, a reformátori tételhez visszatérve mondja ki, hogy a Szentírás értelmezésének helyessége felől a Szentlélek tesz bizonyosságot. Viszont elismeri:

„A nehézség az, hogy még nem akadt ember, aki a Szentlélek bizonyosságtételének határvonalait meghatározni, vagy ismertető jeleit definícióba foglalni képes lett volna. Ez a probléma tehát még mindig megoldatlan.”³⁰

Az exegézis problémái című dolgozatában Maksay Albert áttekinti az írásmagyarázat történetét. A reformátori írásmagyarázatról azt állapítja meg, hogy az a humanizmusra alapozott, de „olyan eredményeket produkált, amelyeket a következő évszázadok sem tudtak felülmúlni a hit igazságainak meglátása és feltárása tekintetében”, és hogy „exegézisük – belső értékét, az Ige lényeges jelentésének megértését illetően – minden idők írásmagyarázói számára mintául szolgálhat”. A két nagy reformátor közül Kálvint tekinti „kiválóbb” exegétának, mivel Luther – bár nagyot alkotott – a *hit szabálya szerinti* írásmagyarázat (Róm 12,6) alapján a homályos és nehezen megfejtethető szentírási lókusoknál „a Biblia félremagyarázhatatlanul megérthető helyeiről keresett analógiákat, és így egy meglehetősen önkényes exegetikai teóriát állított fel”.³¹ Kálvin írásmagyarázói munkáját azért tekintette figyelemre méltónak, mert „alapelvei a legújabb theologiai viták idején is iránymutatóul vehetők”, és mert „tudományos felkészültsége kifogástalan volt”, s emellett még a bibliai nyelvek szellemében is igen nagy jártassággal rendelkezett, majd megállapítja:

„Korához képest modern bibliakutató volt, szövegkritikai tanulmányokkal is foglalkozott, s ezen az alapon korrekciókat is eszközölt Erasmus

---

végleges, befejezett, teljes, örökkévaló egész, addig a kijelentésvétel még mindig tart, és sose szűnik meg, amíg csak Isten üdvterve befejezést nem nyert az egész mindenségben.”

²⁹ Maksay Albert: *Az exegézis problémái*, 4. Ld. még Geréb Zsolt: *Hogyan tükröződnek a református hitvallások szempontjai*, 153–154.

³⁰ Maksay Albert: *Az exegézis problémái*, 7.

³¹ Uo. 9–10.

újszövetség-fordításán. A Szentírásban Isten Igéjét látta, mert érezte, hogy a prófétákhoz és apostolokhoz Isten Lelke szólt, a Lélek készítette őket írásra, ennél fogva a Szentírásban foglalt Ige Istentől jött és igaz. A Szentírás szövege azonban csak eszköze a Szentléleknek; a Szentlélektől csak az Ige tanítása származik, nem a szavak, amelyek ezt a tanítást hordozzák.”³²

Az írásmagyarázat történetének summás áttekintésénél Maksay Albert hétoldalmi (20–26.) kritikus kiértékelést szentel a dialektikai teológia, illetve Karl Barth exegézisének. Megállapítja, hogy Barth nem nyújt újat az írásmagyarázat módszerében. Felhasználja a történetkritikai és vallástörténeti eredményeket, mivel elismeri ezeknek szükségességét, de „nem bíbelődik az adatgyűjtés pepecselő munkájával”, és úgy lép túl az exegetikai eredményeken, hogy „dogmatikailag megszűri” azokat, a megmaradókat pedig fémjelzi.³³ Barthenál nem érvényesül tisztán Luther azon szabálya, hogy a véleményt az Írásból kell kiolvasni, nem pedig beleolvasni abba; ugyanis Barth „előbb dogmatikus lett, s csak a dogmatika gravitációs erejének az exegézis talajára való reakívankozása folytán vált utóbb részben exegétává is”, és mert „exegézise nem alap, hanem felépítmény”, s így „nem az exegézis útján jut el a dogmatika igazságaihoz, hanem a dogmatika alapján állva vonja le az exegézis következtetéseit”.³⁴

Az *exegézis problémái* című dolgozat összefoglalásában Maksai Albert többek között a következőket írja:

„A történeti átnézés után jó volna rendszerbe szedni azokat a tételeket, amelyeknek ma a mi számunkra meg kellene szabniuk az exegézis munkairányát és menetét. Más szóval: a mai korra nézve időszerű hermeneutikát, exegetikai módszertant kellene megállapítanunk.”³⁵

---

³² Maksay Albert: *Az exegézis problémái*, 10.

³³ Uo. 21–22.

³⁴ Uo. 23. Maksay Albert azt is megjegyzi Barth teológiájáról, hogy ő saját korára és annak keresztyéneire nézve látta szükségesnek a kemény hangot, Isten haragjának és ítéletének és a hívő Isten hatalma előtti rettegésének *fortissimóját* megszólaltatni, „a lágy hangokat ellenben (Isten szeretetét, bocsánatkészségét, a keresztyén testvérközösséget, a hívő ujjongást és örömet) csak *pianissimo* suttogja”. Uo. 25. Majd így összegez: [...] a dialektikai exegézis az építő elemet nem hozza ki eléggé a Szentírásból, s ez a hiánya. Pál leveleiből rá kellett eszmélnie Barth prófétalelkének a *krízis teológiájára*, de el kell jutnia oda, hogy az *oikodomia teológiájára* is rábukkanjon.” Uo. 26.

³⁵ Maksay Albert: *Az exegézis problémái*, 27.

A szöveg „megértése és világos szavakkal való megismétlése” mellett nemcsak „vallásos érzület”, „szent komolyság, teológiai hit és keresztyén szeretet”, valamint „a szöveggel való kongenialitás” szükséges. Ennyi még nem elégséges. Az Ige megértéséhez „egész lélek, egész élet kell, amelyet teljességgel Isten hatott át. Luther szerint: az írásmagyarázás utánélés is.” Ehhez viszont nem elég sem tudományos ismeret, sem különleges felfogás, hanem az Ige valóságának a belső megélése.³⁶ A tanulmányt ezek a szavak zárják:

„[...] az exegézis módszerül a vallástörténeti exegézist nem nélkülözhetjük mint eszközt és keretet, de abba szellemül bele kell vinnünk a dialektikai exegézis prófétizmusát mint tartalmat; mindenkor buzgón és kitarítóan imádkozván, hogy a hiányokat, amelyek még így is fennmaradnak, a Szentlélek világossága egészítse ki és töltsse be.”³⁷

Maksay Albert *A kánon kialakulása* című tanulmányában fejti ki, hogy a *sola Scriptura* elv magában foglalja a kánon egységéről szóló tanítást. Ezt a II. Helvét Hitvallás I. 1. alapján³⁸ bontja ki, és ezt hangsúlyozza:

---

³⁶ Maksay A.: *Az exegézis problémái*, 27. Luthernek ezt a nézetét az erdélyi származású Mátyás Ernő (1888–1950) szó szerint veszi át. (Ő 1923–24-ben volt a Kolozsvári Ref. Teológiai Fakultás helyettes tanára az újszövetségi tanszéken, 1925-től pedig Sárospatakon lett az újszövetséges tanár.) Ld. Mátyás Ernő: *A dialektika teológia és az exegézis*, 63. Ugyanebben a tanulmányában emeli ki: „[...] egyedül az Isten által újjáteremtett emberek képesek az ő Igéjének megértésére és magyarázatára is. Csak az Ige életárjában benne élve vagyunk képesek annak magyarázatára.” Uo. 64.

³⁷ Mátyás Ernő: *A dialektika teológia és az exegézis*, 30. Ld. ugyanezt Horváth István: A történetkörtitkai és teológiai írásmagyarázat. In: Vasadi Béla (szerk.): *Károli emlékkönyv. A vizsolyi Biblia megjelenésének háromszázötvenedik évfordulójára*. A Coetus Theologorum – Református Theologusok Munkaközösségének kiadványsorozata 1. Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest 1940, (211–239), 231.: „Mivel pedig a Szentlélek áldásaiért nekünk imádkoznunk kell, ezért minden igazi exegézis forrása, illetve kezdete az imádkozás. (Ezt nagyon helyesen látták az orthodox theologusok is).”

³⁸ „I. A Szentírásról, mint Isten igaz Igéjéről. (A kanonikus Írás.) Hisszük és valljuk, hogy a szent próféták és apostolok mindkét szövetségbeli kanonikus iratai Istennek tulajdon igaz beszéde, és elégséges tekintélyük önmaguktól van, nem az emberektől. Mert maga Isten szólt az atyáknak, a prófétáknak és az apostoloknak és szól még mindig nekünk a szent íráskok által. És ebben a Szentírásban Krisztus egyetemes egyháza legteljesebben előadva találja mindazt, ami egyfelől az üdvözítő hitre, másfelől az Istennek tetsző élet helyes alakítására vonatkozik. Ennekokáért határozottan megparancsolta Isten, hogy se hozzá ne adjunk valamit, se belőle el ne vegyünk.” (Tökés István fordítása.) Tökés István: *A Második Helvét Hitvallás magyarázata* (2006), 2.

„[...] Isten Igéje a református tanítás szerint tisztán és határozottan egyetlen helyen, a Szentírás könyveinek gyűjteményében, a Kánonban hangzik. A Kijelentést nem szakíthatjuk, nem különíthetjük el a Szentírástól [...]”³⁹

Ez a kánon történeti viszonyok, emberi küzdelmek, nézeteltérések között, emberek ellenőrzése és válogatása során kristályosodott ki a hitközösségben, az egyházban, viszont „mégsem az egyház hitelesíti a Kánont, hanem a Kánon segíti erőre eszmélni a hitet, és a Kánon hitelesíti az egyházat”.⁴⁰ A Kánon kialakulásának ismertetése után Maksay Albert ezt a teológiai tanulságot fogalmazza meg:

„Azzal, hogy a Szentírást Kánonnak valljuk, egyfelől azt a meggyőződésünket fejezzük ki, hogy a Szentírás töretlen egység, másfelől hitünknek azt a bizonyosságát hangsúlyozzuk, hogy teljes [...]”⁴¹

A reformátori és a dialektika-teológia *solus Christus* elvét, illetve a krisztocentrikus értelmezés kérdését Horváth István teológiai magántanár⁴² *A történetkritikai és teológiai írásmagyarázat* című tanulmányában és Nagy András *A váltság gondolata az Ótestamentumban* című könyvében lelehetjük fel.

Horváth István a Szentírás magyarázatának történelmi és igei követelményeit foglalja össze. A Karl Barth által is vallott hermeneutikai elvet alkalmazza: a Szentírást az az exegéta értheti meg, aki úgy tekint a Szentírásra, mint amely a tegnap, ma és örökké ugyanaz Jézus Krisztusról szóló bizonyosságtétel, s így a magyarázatnak Krisztusra kell mutatnia. Az ilyen magyarázat megmutatja „azt a sugarat”, amely a Szentírás szavait, mondatait és könyveit a középponttal köti össze.⁴³ Tanulmányának utolsó bekezdésében a Szentírás magyarázatának még egy fontos követelményére hívja fel a figyelmet az egyházi követelményre:

„[...] nem mi vagyunk az elsők, akik a Szentírást olvassuk és magyarázzuk, hanem meg kell látnunk azokat, akik már előttünk, s akik velünk

³⁹ Maksay Albert: A Kánon kialakulása. In: *Református Szemle* 58. (1965/1), (315–326) 316.

⁴⁰ Uo. 316.

⁴¹ Uo 325.

⁴² Horváth István (1913–1972) kitűnő teológiai hallgató volt, s ezért Imre Lajos professzor svájci ösztöndíjra ajánlotta. 1935. október 19-én érkezett Bázélbe, ahol többek között Karl Barth, Eduard Thurneysen és Oscar Cullmann előadásait hallgatta.

⁴³ Horváth István: *A történetkritikai és teológiai írásmagyarázat*, 236.

együtt olvasták és olvassák, magyarázták és magyarázzák azt [...], mert segítségünkre lesznek. Ámde azt, amit mondanak, mindig az Ige mérlegén kell megmérnünk.”⁴⁴

Nagy András úgy mutatkozott be az 1936 őszen tartott tanári székfoglaló értekezésében, mint aki elkötelezte magát az Ige teológiájának.⁴⁵ Az ő esetében tulajdonképpen nem történt átállás, mert „ő kezdettől fogva *idegenkedett az Ige »történetiesítésétől«*, a vallástörténeti párhuzamoktól és a szövegfaricskálásoktól” (ő így nevezte a bibliakritikát). Teológiája nem volt történetetlen, csak éppen nem vízszintes vonalként értette a történelmet, hanem „olyan pontok sorozataként, amelyet JHVH függőleges vonalai ütöttek az emberi történésekbe”. Úgy tartotta, hogy „az irodalomkritika darabol, gondolatokat vet szét és válasz el egymástól”, s mert mindenben az egységet kereste, ezt nemcsak az Ószövetségben kutatta, hanem az Újszövetségben is, hogy végül a krisztológiában találja meg. A dialektikus teológiát az a vád érte, hogy nemcsak történetietlenít, hanem mechanikusan vonatkoztatja az Ószövetséget Krisztusra. Nagy András azt a tételt állította fel *A váltság gondolata az Ótestamentumban* című munkájában, hogy az Ótestamentum Krisztustanúság az Újtestamentum alapján (11–18. old.). Emiatt azzal vádolták, hogy fundamentalista hermeneutikai elvet képvisel, holott ez arra az elvre épült, amelyet ő hitbéli meggyőződéssel vallott: maga az Újtestamentum magyarázza így az Ótestamentumot.⁴⁶ Vagyis Kálvintól kezdve a 16. és 17. századi erdélyi teológusokkal vallotta a két testamentum közötti egységet, és az erdélyi exegetikai irodalom ennek nyomán lépett tovább a kijelentéstörténeti, majd üdvtörténeti szemléletig.⁴⁷

„mint aki... helyesen fejtegeti az igazság igéjét”
(2Tim 2,15)

Makkai Sándor azon megállapítása, hogy nem következett be a szükségképpen külföldi hatásokra megszületett 16. és 17. századi magyar protestáns és református egyházi irodalom önálló továbbfejlesztése, egy egész élet-

⁴⁴ Horváth István: *A történetkritikai és teológiai írásmagyarázat*, 238.

⁴⁵ Nagy András: Az Úr szenvedő szolgálója. Tanári székfoglaló értekezés az 1936 október 4-iki évmelegnyitó ünnepélyen. In: Gönczy Lajos. (szerk.): *A Református Theológiai Fakultás Értesítője az 1936–37. tanévről*. Ref. Theol. Fakultás, [Kolozsvár 1937], (17–25) 17–25.

⁴⁶ Kozma Zsolt: Nagy András 1899–1974. In: Kozma Zsolt: (szerk.): *i. m.* (383–401) 392–393.

⁴⁷ Geréb Zsolt: *Hogyan tükröződnek a református hitvallások szempontjai*, 156.

re meghatározta Tőkés István teológiai érdeklődését, munkáját és annak célját. A konkrét indíttatást s vele a feladatot és a paradigmát biblikus tanáraitól kapta, különösen Maksay Alberttől, aki „az első világháború utáni nagy theologiai átalakulás biblika theologiai képviselőjeként” maradandó hatást gyakorolt rá, ugyanis nemcsak az általa képviselt szellem volt figyelemre méltó, hanem az ő munkára hívó és nagyobb feladatokra utaló kezdeményezése is az írásmagyarázat elméletének történeti áttekintése érdekében. „Csupán dióhéjban adta az »exegézis történetét«, de ezzel évszázados mulasztások kiküszöbölésére hívta fel a figyelmet.”⁴⁸ Tőle, akinek jellemét a gyermeki hit, a szelídség, az alázatosság és a közösségi szolgálat vonásával rajzolta meg halála után,⁴⁹ vette át a hermeneutikatörténet nélkülözhetetlen kutatásának és a hermeneutikai tételek rendszerbe szedésének feladatát, hogy ezek után megszülethessenek egy időszerű hermeneutika és exegetikai módszertan. Tőle tanulta meg, hogy „elsősorban maga Isten a *khresztosz*”, akinek parancsa szerint szolgálóknak is hasznosoknak kell lenniük⁵⁰ – az írásmagyarázat tekintetében is.

Tőkés István magántanári és doktori dolgozata, valamint azok az írásai, amelyek az írásmagyarázat témakörében születtek, mind-mind *A bibliai hermeneutika történetének* előtanulmányai voltak. Tanáraitól veszi át és folytatja a hitvallások iránti érdeklődést.⁵¹ Maksay Albert nyomdokán haladva foglalkozik behatóan Bullinger Henrik 1566-os *Második Helvét Hitvallásával*, és fedezi fel, hogy míg a 16. századi reformátorok írásaiban csupán szétszórtnak lehet találni hermeneutikai megjegyzéseket, s ez alól sem Kálvin, sem Luther nem kivétel, addig „az első és tömör református hermeneutikát” Bullinger *Második Helvét Hitvallásában* ismerhetjük föl.⁵² Ebben a hitvallásban talál rá az írásmagyarázat kritériumaira is.⁵³ Amit pedig Maksaynak „csupán dióhéjban” volt lehetősége kifejtenie az írásmagyarázat történetéről, azt Tőkés István bővítette ki, majd pedig ki is egészítette az *Új hermeneutiká-*

---

⁴⁸ Tőkés István: Maksay Albert. Jellemrajzi emlékezés. In: *Református Szemle* 64. (1971/4), (387–393) 392.

⁴⁹ Uo. 387–393.

⁵⁰ Uo. 390.

⁵¹ *A Második Helvét Hitvallás magyarázata* mellett ld. még *A Második Helvét Hitvallás*. (Fordítás.) Nagyvárad 2002.

⁵² Tőkés István: *Hazai írásmagyarázásunk elmélete a reformáció korában*, 14., 18.

⁵³ Tőkés István: *Az írásmagyarázat kritériuma*, 291–297.

jával. De mindezt nem tekintette befejezett munkának, hanem csak a maga hozzájárulásának az általa oly sürgetőnek tekintett üggyhöz:

„Addig is, amíg az exegetikai múlt felmérésével és közhasznúvá tételével megajándékoz az Anyaszentegyház Ura, az évszázados mulasztásra való tekintet nélkül rá lehet és kell lépni a Szentlélek vezette, de különcködés nélküli, az önhittséget megvető Szentlélek irányította, saját »hazai« töltetű írásértelmezésünk és magyarázatunk keskeny ösvényére. [...] Eközben pedig ne némuljon el az imádság: Urunk, küldj munkásokat a te aratásodba.”⁵⁴

Hogy pedig milyen is legyen ez a Szentlélek vezette saját írásértelmezés és -magyarázat, erre nézve javaslata is volt:

„[...] olyan – mintegy a Kálvin átértelmezett módszerével készített – kommentársorozat [...], amelyet anyanyelvünkön olvashat minden igehirdető, és pedig úgy, hogy valamennyi bibliai vers összefüggésében megtalálja benne a magyarázandó lókus alapos megértéséhez szükséges tájékoztatást.”⁵⁵

Javaslata mellett három kommentárt készített útmutatókul, „próbakötetekül” három eltérő exegetikai megfontolással. Mindhárom abban mutat egyezőséget, hogy a perikópák magyarázata versről versre halad, és „érvényesül az Ige-üzenet felülről vett ajándékának a szándékolt közlése”. A kidolgozásnál meg kell állapítani, hogy például: „milyen mértékben szükséges a szakirodalom igénybevétele, a fordítási kérdések elemzése,⁵⁶ a nyelvtani (grammatikai) figyelmeztetések érvényesítése, a hermeneutikai szempontokra való kitekintés”. Erre *A korinthusiahhoz írt második levél exegetálása* ad mintát. Milyen mértékben jussanak érvényre a szövegben, illetve a lábjegyzeteknél a különben hasznos, de az olvasást nehézkessé tevő exkurzusok? Erre *A korinthusiahhoz írt második levél magyarázata* ad példát, amelynek a tudományos megalapozottság mellett elsőrendű meghatározója az igehirde-

⁵⁴ Tókés István: *Hazai exegezisünk feladatai*, 200.

⁵⁵ Uo. 203.

⁵⁶ „Alapjában véve minden jelentősebb időegységben el kellene készíteni a megfelelő korszerű fordítást és kommentárt, azaz az »itt és most« nyelvén történő kifejezését.” Tókés István: *A Filippibeliekhez intézett levél magyarázata*, 6 (Előszó). Tókés István igen nagy hangsúlyt fektetett a fordítási kérdésekre, és a *Református Szemlében* számtalan írást közölt egy-egy igeszkasz fordításáról, illetve egy-egy bibliafordításról.

tésre való odafigyelés. *A filippibeliekhez intézett levél magyarázatában* „a tanulószobában maradtak a kidolgozás szöveganalizáló vonatkoztatásai, hogy annál hangsúlyozottabban jelentkezhessen az építés szándéka”.⁵⁷ Ezek mellett figyelembe kell venni az igehirdető lelkipásztorok vagy más olvasók igényeit is, hogy valóban igazi célt szolgáljon a megálmodott kommentársorozat mint „hazai exegézisünk” szerves tartozéka.⁵⁸

Befejezésül hadd álljon itt függelékként Tőkés István azon összesítése, amelyet a *Hazai exegézisünk feladatai* című írásában fogalmazott meg ismételtén „az exegézis-ügy érdekében”, s amelyet „ő valamennyi olvasónak hitbe ágyazott és tudományos megfontolásra” ajánlott.⁵⁹

„Első és igen fontos szempont, hogy lennie kell egy sajátosan hazai exegetikai eljárásnak, amely a Szentírást az »itt és most« feltétele alatt igyekszik megérteni és megértetni. Nem mintha létezne egy sajátos hazai nyelvismeret, egy sajátos hazai kortörténet, egy sajátos hazai exegetikai módszer, hermeneutikai elmélet és egyebek. Az exegézis lényegbevágó szabályai nem köthetők sem hazai, sem egyéb helyekhez. Azonban másképp fogalmaz a kommentáriró a maga adott helyzetében és idejében, egyszerűen azért, mert Krisztus Szentlelke – mint az exegézis Ura és irányítója – úgy közli a maga üzenetét, ahogyan épp nálunk érthető és elfogadható [...]. Nincs két evangélium, de ugyanazon egynek az üzenetét a magunk helyén és idejében úgy kell a szavak ruhájába öltöztetni, ahogyan épp minálunk munkálja az építés szolgálatát. Ezzel már ki is mondtuk, hogy az exegézis nem csak grammatika, nem csak kortörténet, még csak nem is az apostoli kor hűséges tükrözője, hanem kimondottan mireánk vonatkozó személyes és közösségi üzenet.⁶⁰ Kálvin kommentárjai ma is életerősek, de csak úgy, ha átfordítjuk a saját életkörülményeinkre, és pedig a magunk jelenkori nyelvén. Alapjában véve minden nemzedéknek el kellene készítenie a saját korához kötött kommentárját [...], mert az egyazon evangélium nemcsak általános és egyetemes, hanem személyes és helyekhez-időkhöz alkalmazandó üzenet.⁶¹

⁵⁷ Vö. Tőkés István: *A Filippibeliekhez intézett levél magyarázata*, 6–7. (Előszó).

⁵⁸ Tőkés István.: *Hazai exegézisünk feladatai*, 203–204.

⁵⁹ Uo. 204–206.

⁶⁰ Vö. Tőkés István: *A Filippibeliekhez intézett levél magyarázata*, 6. (Előszó). Ld. még az exegézis jellemzőinek sorában Tőkés István: *A bibliai hermeneutika története* (1985), 228–229.

⁶¹ „[...] egyetlen előző kor sem oldhatja meg a következő nemzedék írásmagyarázó feladatát. [...] Az Ige ugyan »tegnap és ma és örökké ugyanaz«, de mi mégsem beszélhetünk sem Augustinus,

A személyhez és helyhez-időhöz kötöttség nem zárja ki, hanem maga után vonja az egyetemes igény érvényesítését, vagyis a bibliai szövegnek nyelvi, izagógikai és biblika teológiai ismeretét-ismertetését a hermeneutikai értelmezés korlátjai és lehetőségei között. Ehhez a munkához – kis túlzással élve – csupán tárgyi ismeretek szükségesek.

A tárgyi ismeretek birtoklása végett a jelenkori exegetának el kell búcsúznia a 20–21. századtól. Vissza kell mennie – a Barth kifejezésével élve – az első századba úgy, hogy mindenestől átgondolja és átélje mindazt, amit az apostoli kor bizonyágtevői gondoltak és éreztek. Azonosulnia kell az evangélistákkal és az apostolokkal, hogy ugyanazt és ugyanúgy értse meg, amit és ahogyan megértett a bibliai író az egykori életviszonyok között. Ezt a magatartást nevezi a hermeneutika »kongenialitásnak«,⁶² amely szerint az exegeta nem saját korában él, hanem mindenestől a bibliai korban és annak kötöttségei között. Együtt gondolkozik és cselekszik az első század bizonyágtevőivel, tanítóival és prédikátoraival.⁶³

A következő lépésnél a »hazai« exegeta visszajön az apostoli korból a saját korába. Többé nem azt kérdezi, hogy az Írást inspiráló Szentlélek mit akart az első században, hanem: mit akar épp vele itt és most? Ebben a sodrásban azonosítja ugyan magát akár Pál apostollal, akár az evangélistákkal, de egyszersem saját ügyévé formálja az Ige jelenkori üzenetét: [...] az exegetából a jelenkor apostola lesz, illetve bárki más bizonyágtevőnek aktuális képviselője. Szent félelemmel lehet és kell mondani, hogy háttérbe szorul az első század és annak bizonyágtevői, mert az egész szolgálatot saját felelősségébe veszi át a jelenkor »hazai exegetája«. Úgy ír és beszél, mintha az Úr Jézus vagy valamelyik tanítványa-apostola szólalna meg a saját helyén és idejében. A változatlan evangélium beszél, de nem az első században, [...] hanem az írásmagyarázó mindennapi és ünnepi világában. [...] A jelenkori írásmagyarázó másképp értelmezi az adott bibliai szöveget, mint ahogyan elképzelte azt az egykori író. Ez azt jelenti, hogy Szentlélek üzenete nem köthető még csak az apostolokhoz sem. Ismételten szent félelemmel, de állítani kell, hogy az élő Ige-Szentlélek üzenete nem szorítható senkinek és semminek a korlátjai közé. Mindössze arra kell vigyázni, hogy a »szabad-

---

sem Kálvin, sem más bizonyágtevőknek a nyelvén.” Tőkés István: *A bibliai hermeneutikátörténet figyelmeztetései*, 239.

⁶² Vö. Tőkés István: *A Filippibelihez intézett levél magyarázata*, 6. (Előszó). Ld. még *A bibliai hermeneutika története*, 232–233.

⁶³ Az exegezis gyakorlatát ld. még Tőkés István: *Az exegezis elmélete és gyakorlata*, 30–31.

ság⁶⁴ ne váljék »szabadossággá«, amely szerint az írásmagyarázó, illetve az igehirdető saját tetszése szerint azt visz a szóbeli vagy írásbeli bizonyágtetésbe, amit épp ő lát helyesnek a maga szubjektív elbírálása szerint. Ez lenne a helytelenül értelmezett pietizmusnak a veszedelme. Elkerülésének az az útja, hogy a genuinus-célszerű kommentár olvasója hadd ismerje meg nemcsak a kétezer év távlatát, hanem Krisztus Szentlelkének mai üzenetét is, illetve: a mai üzenet hallgatása és megértése véletlenül se álljon ellentétben a Szentírással és annak kongenialitásával.⁶⁵

Mindeneket figyelembe véve, ki-ki mérlegelje a következő hermeneutikai összesítést:

Az exegézis (ἐξέγερμαί – *kihozok, kivezetek*) előhossa a Szentírás bányájából mintegy a nyersanyagot: mindazt, amit az exegéta az adott szövegben

⁶⁴ A *szabadság* az írásmagyarázat egyik olyan jellemzője, amelyet Tőkés István ismételtlen hangsúlyozott a *vakmerőség* mellett. Az exegézis olyan értelemben vakmerőség, hogy az írásmagyarázónak „le kell tértie a megismerő képességbe vetett bizalom útjáról. El kell fordulnia attól a felfogástól, hogy az exegéta saját tudományos (formális vagy teológiai) analizésének a segítségével ugyanazt cselekszi, mint az irodalomtörténészek. A biztos út helyett jelentkezik a hit vakmerősége: hiszem és tudom, hogy a Szentírást ihlető (inspiráló) Szentlélek vezet a gondolkodásban [...]. Ezt Luther az exegézis előtti hármassal imádsággal fejezte ki: Te taníts engem, te taníts engem, te taníts engem, Uram! Vagy a Bengel szavai szerint: Alkalmazkodj mindenkor a szöveghez, s a szöveget alkalmazd magadhoz. A vakmerőség állandó tartozéka az *imádkozás* [...]” *A bibliai hermeneutika története*, 226–227.

„Az exegétának vállalnia kell a Szentírás Ura iránti teljes szolgásgát ahhoz, hogy ez a tudatosan vállalt szolgásgát szabaddá tegye mindennel és mindenkivel szemben.” Az exegéta szabadsága hármassal: „szabad önmagától, s egyidejűleg saját szellemének (rációjának, értelmének, okosságának) a rabságától”. Szabad a hagyománytól, vagyis attól, ami a múlt örökségként befolyásolhatja engedelmisségét. Ez nem jelenti a hitvallások és az elődök írásmagyarázatának mellőzését, de ezeket a „Szentléleknek a Szentírásban ajándékozott tanításához méri”. Az exegéta szabad az egyháztól is olyan értelemben, hogy „nem az egyház írja elő az exegézisnek, amit tanítania kell”. Uo. 227–228.

A teológiai exegézis jellemzői közül Tőkés István szintén ismételtlen hangsúlyozta az *exegézis alanyának* kérdését, hogy tudniillik az exegéta nem ura a magyarázat tárgyának, vagyis az Újszövetségnek. Az Újszövetség mint kutatási tárgy egyszersmind alany is. A teológiai exegézis jellemzőinek, illetve meghatározó szempontjainak leírását ld. még Tőkés István: *Exegézis, kommentár, magyarázat*. In: *Református Szemle* 68. (1975/1), (26–36) 28–32.

⁶⁵ Ami a genuin írásmagyarázat kritériumát illeti, Tőkés István így összegezte a reformáció (1500–1560) hermeneutikájának ismertetése végén: „[...] *maga a Szentírás, a belőle táplálkozó hit és a belemagyarázás távoltage, illetve ezeken át a Szentlélek Isten dönti el az írásmagyarázás helyességét*. Látszólag gyenge kritérium, de mihelyt olyan személyes hatalommá lesz Isten Szentlelke, mint a reformátoroknál, nem férhet kétség ahhoz, hogy ezzel a mértékkel mérve gonoszul tévedni sohasem lehet.” Tőkés István: *A bibliai hermeneutika története*, 120.

maga előtt lát. Ebben a nyersanyagban található nemes érc és salak egyaránt, illetve más szóval: kétes értékű kortörténet, grammatika, emberi ítélőképesség éppúgy, mint felülről származó Ige-üzenet.⁶⁶

A kommentár (*commentor – megfontolok, vizsgállok, átgondolok*) addig foglalkozik az exegézis anyagával, amíg hitelesen megkülönbözteti a nemes ércet a salaktól, a tiszta üzenetet a kortörténet ruhájától. Addig kell vizsgáldni egy-egy szentírási vers olvasása közben, amíg a szétválasztás megtörténik.

Az írásmagyarázat úgy fogalmazza meg a kommentált anyagot, hogy az a lehető legkönnyebben és legteljesebben váljék érthetővé az olvasó számára. Az ilyen írásmagyarázás nem saját írói véleményt közöl, nem elmélkedik, nem modernizál, nem aktualizál, nem egyénieskedik, hanem önmagát méri az Igéhez, hogy az Ige üzenetét hivatalosan kifejezhesse. Ilyen szellemű kommentárokért érdemes fáradozni és áldozatot hozni.”

* * *

The Hermeneutics of István Tóké

Following the First World War, the theological stance of the Transylvanian Reformed Church underwent a significant shift. Faculty members at the Reformed Theological Faculty of Cluj-Napoca embraced a “confessional, biblical, constructive” approach, realigning with core Reformed principles, and subsequently, in 1925, they began to follow Karl Barth’s New Reformed theology. István Tóké, a New Testament professor at the Protestant Theological Institute in Cluj from 1973 to 1983, was mentored by these teachers. This paper explores the evolution of Tóké’s hermeneutics and exegesis, particularly influenced by Albert Maksay.

Keywords: István Tóké, Albert Maksay, Karl Barth, hermeneutics, exegesis.

---

⁶⁶ „[...] az exegézis a theologiai szolgálat, amely valamennyi rendelkezésre állítható és felhasználható eszközzel tanulmányozza az Újszövetség eredeti szövegét (betűjét) úgy, mint a benne és általa beszélő Szentlélek eszközt, azaz isteni és emberi, emberi és isteni egységben, a két vonatkozás éles megkülönböztetésével és szétválaszthatatlanságában, még pedig az írásmagyarázás (hermeneutika) elvi és gyakorlati szabályainak engedelmes betartásával.” Tóké István: *Exegézis, kommentár, magyarázat*, 32.